

# PÕLLUMAJANDUSE AJALOOST

## PÕLLUMAJANDUSLIKUD KATSEJAAMAD JA PÕLLUMAJANDUSLIKUD KOOLID EESTI VABARIIGIS

### ÕPET. AGR. JAAK ÜMARIK – 110

M. Karelson

Õpet. agr. Jaak Ümarik jäi vähetuntuks Eesti Vabariigi esimese iseseisvusaja üldsusele. Tänapäeval teavad temast hoopis vähesed. Tavaks saanud tuntud isiksuste eluloo ja tegevuse kirjasõnas jäädvustamine juubelisünniaastatel (eriti 50 ja 75) jäi Ümariku kohta tegemata okupatsiooniaastate keerises. Püüame käesoleva kirjasõnaga tagasihoidlikult täita seda kohustust tema 110. sünniaastal.

*"Jaak Ümarik töötas vabas Eestis kõrgema riigiametnikuna Põllutöoministeeriumis, kus tema juhtimisel ja hoole all oli iseseisvuse algusest kuni selle lõpuni põllumajanduslik katseasjandus ja pikki aastaid ka põllu- ja kodumajanduslik kutseharidus, mille rajamiseks ja korraldamiseks ta on andnud oma meheea parimad aastad ... Erilist märkimist väärivad ka tema maanoorte organiseerimise idee rakendamine ja jaoskondliku agronoomilise nõuandetöö põhimõte."* (E. Järvesoo<sup>1</sup>, a-ni 1935 Gerbenson.)

Jaak Ümarik sündis 17. jaanuaril 1891 Tuhalaane vallas renditalupidajate peres. Ta alustas õppimist kohalikus kihelkonnakoolis, lõpetas Riia Vaimuliku Seminari 1912 ja Kiievi Polütehnilise Instituudi põllumajanduse osakonna 1917 õpetatud agronoomina.

Edasiõppimise otstarbel oli J. Ümarik Põllutöoministeeriumi poolt komandeeritud J. D. Rockefelleri (1839–1937) Fondi stipendiaadina 1925. aastal (7 kuud) USA-sse põhiliselt Cornelli ja Saint Pauli ülikooli juurde.

1919. aastal asus J. Ümarik tööle Põllutöoministeeriumis (minister Theodor Pool). Juhtivasjatundjana kujunesid ministeeriumis J. Ümariku ülesanneteks põllumajandusliku katseasjanduse põhialuste väljatöötamine ja katsejaamade võrgu kujundamine ning põllutöö- ja maatüübiliste kodumajanduskoolide võrgu väljaarendamine ning õpetegevuse suunamine/korraldamine, ka kohase agronoomilise nõuandetöö vormi leidmine/rakendamine. Ministeeriumi struktuuriüksuste nimetuste muutmise tõttu olid ka Ümariku töökohtade nimetused aastate kestel erinevad, nagu eriteadlane, nõunik, peainspektor. Aastatel 1931–1935 oli J. Ümarik Põllutöoministeeriumi Hariduse ja Katseasjanduse Büroo juhataja, aastatel 1935–1940 Põllutöoministeeriumi Põllumajanduse Osakonna abidirektor (direktor Kaarel Liidak, a-ni 1936 Karl Liideman), ühtlasi Maatulunduse ja Katseasjanduse Büroo juhataja. Põllutöö- ja kodumajanduskoolid viidi 1936. aastal Haridusministeeriumi haldusse.

J. Ümariku algatusel rajati (1920) Riigi Põllutöö Katsejaam Arukülas, ta oli esialgu (1921–1924) ka selle juhataja kuni katsejaama üleviimiseni Kuusikule (juhataja K. Liidak).

J. Ümarik lektorina õpetas Tartu Ülikoolis aastatel 1932–1935 didaktilis-metoodilises seminaris põllumajanduslike ainete õpetamise metoodikat. Vajaliku pedagoogilise ettevalmistuse sai temalt üle 40 agronoomi. Nendest hakkas osa põllumajanduslike kutsekoolide õpetajateks.

J. Ümarik osales aktiivselt ühiskondlikus tegevuses. Ta oli Talumajanduse Nõuande Büroo juhatuse esimees (1929–1932), Eesti Sordiparanduse Seltsi juhatuse liige (alates 1919), Eesti Sooparanduse Seltsi juhatuse liige (1919), Eesti Agronoomide Seltsi viimane esimees (1939–1940). J. Ümarik kuulus akadeemilisse organisatsiooni üliõpilasselts Liivika.

**Jaak Ümarik töötas 22 aastat (1919–1940) juhtivisiksusena Eesti Vabariigi põllumajandusteaduse arendamise ja maaelu vaimse rikkuse täiustamise tööpõllul.** Nendes valdkondades olid temale akumulatorseteks jõuallikateks põllumajanduslike katsejaamade ja põllumajanduslike kutsekoolide viljakas tegevus, mis kulges suures osas tema eestvõtmisel ja paljudel juhtudel tema otsesel algatusel.

J. Ümariku riikliku loometegevuse katkestas 1940. aasta suvel Nõukogude okupatsiooni vägivallavõim. Järgneva aasta kestel ENSV Põllutöörahvakomissariaadis justkui "otsiti" temale "sobivat" töökohta. Ümarik oli seal lühiajaliselt peaagronoom ja kaadrite ettevalmistuse osakonnajuhataja (?), edasi "Tsentrozagotzerno" spetsialist.

<sup>1</sup> Võõrsil ja kodumaal. ÜS Liivika koguteos, Toronto, 1965, 264 lk.

Saksa okupatsiooni ajal 1941–1944 taastus J. Ümariku tegevus põllumajandusliku katseasjanduse valdkonnas. Ta oli Eesti Omavalitsuse Põllutöödirektooriumi/Põllumajanduse Keskvalitsuse (nime muutus 1. jaan. 1943) põllumajanduse ja katseasjanduse nõunik, hiljem Põllumajandusliku Uurimise ja Katseasjanduse Osakonna juhataja.

Nõukogude võimu taaskehtestamisel 1944. aasta hilissügisest oli J. Ümarik Kuusiku Põllumajandusliku Uurimisinstituudi vanemteadur (1944–1945), agrotehnilise propaganda osakonna juhataja ja vanemteadur (1945–1947). Teadusasutuse nime ja alluvuse muutumisel töötas J. Ümarik Eesti NSV Teaduste Akadeemia Põllumajandusliku Instituudi Kuusiku filiaali agrotehnika laboratooriumi nooremteadurina (1947–1949).

J. Ümarik küüditati 1949. aasta märtsis Novosibirski oblastisse. Ta rehabiliteeriti ning suri Tallinnas 4. novembril 1981. aastal 91. eluaastal.

Huvipakkuvad on Jaak Ümariku meenutuslõigud oma noorusaastate eesmärkidest ja teadmiste täiendamisest. Ta kirjutab (1978):

*“Olles sündinud maal kehvast renditalus, armastasin loodust, maad ja maarahvast ning esimesest kooliaastast peale hakkasin “tarkust taga nõudma” eesmärgil jõuda teaduse allikate juurde, et võiksin pärast abistada leivatootjat maameest välja rabeleda puudusest ja pimedusest ning jõuda jõukuse juurde hariduse – põllumeheks õppimise kaudu. Sellepärast oma pikal hariduse omandamise teekonnal püüdsin koguda võimalikult põhjalikult teaduslikku pagaasi igas koolis, igalt õpetajalt niipalju kui suutsin, et rikastada end igakülgselt teadmistega. ... mõjuvaks teguriks oli see, et püüdsin alati igalt poolt midagi juurde õppida isikutelt ja asutustelt ning raamatutest, maa- ja võõrkeelseist. ... abinõuks olid mulle õppereisid välismaile, kus tutvusin põllumajanduse seisukorraga ja uuendustega, mis mulle kutsetöös ja ametialal kasulik võiks olla. Ka edasiõppima ja teadmisi täiendama välismaa ülikoolides, seda milles tundsin puudust oma teadmistes, läks mul õnneks saavutada õppereisil Ameerika Ühendriikidesse 1925. aastal Rockefelleri stipendiaadina. Teine liik õppereise välismaile tegin vabariigi valitsuse läkitusil kongressidele ja külla vastastikku põllumajandusega tutvunemise otstarbel. Loetlen neist tähtsamad: Rootsi ja Norra 1925 a, Itaaliasse ja Rooma Ülemaailmse Põllumajanduse Instituudi kongressile 1929, Ungari ja Tšehhoslovakkiasse 1929 a, põllumajandusliku kutsehariduse kongressile Belgias 1930 ja samal aastal Poolasse, 1936 Tšehhoslovakkiasse, Poolasse ja Soome 1923, 1928 ja 1938 aastail.”*

Jaak Ümariku viljakast elutööst, seega ka möödunud aja Eesti põllumajandusteaduse ja maaelu vaimse arengu taustast, saame ülevaate tema kirjutistest, mis avaldatud järgmistes väljaannetes: **“Põllumajanduse Peavalitsuse aastaraamat I – 1918...1926”** (Tln., 1927, 35 lk.) ja **“Põllumajanduse Peavalitsuse aastaraamat II – 1927...1929”** (Tln., 1929, 330 lk.).

Eesti põllumajandusteaduse kirjasõna kullafondi kuulub J. Ümariku koostatud ja toimetatud raamat **“Eesti põllumajandusteadus põllumehe teenistuses”** (Tln., 1946, 616 lk.). Raamatu koostaja kirjutab: *“Käesolevas väljaandes on püütud anda lühikokkuvõtteid kõigist tähtsamaist saavutatud tulemustest uurimis- ja katseasutustes, vaatamata sellele, kas need kirjutised seni on trükkis avaldatud või ei. Töötulemuste aruanded ja lühiartiklid on koostatud uurimisasutiste ja nende osakondade toleaegete juhatajate poolt.”* See teos hõlmab sisuliselt suurel määral ka Jaak Ümariku enda elutöö ja taotluste kokkuvõtte, kuna ta oli enam kui 20 aastat Põllutööministeeriumis selle valdkonna probleemide põhiline juht/koordinaator. Raamatu sisu on nagu inventuur/kokkuvõte, näidates, millise kapitaalse teadustöö tegid esimesel iseseisvusajal meie põllumajandusteadlased/katsetegelased oma kutsetöö valdkonnas.

**“Vabade Eestlaste Põllumajandusliidu aastaraamatus XV”** (Amherst Massachusetts, 1976) avaldas J. Ümarik artikli *“Mälestusi õppereisist USA-sse viiskümmend aastat tagasi”*. See oli seal Rockefelleri Fondi stipendiaadina olemise aeg. J. Ümarik tutvus USA põllumajandusliku katseasjanduse ja põllumajanduse õpetamise meetodikaga, põllumajandusliku nõuande süsteemi ja maanoorte organiseeritud tegevusega.

**“Vabade Eestlaste Põllumajandusliidu aastaraamatus XVI”** (Stockholm, 1978) avaldas J. Ümarik artikli *“Mälestusi põllumajandusliku kutsehariduse korraldamisest Eestis”*.

Eesti põllumajanduse ajaloo huvilistele on tähelepanu vääriv ka **“Üliõpilasselts Liivika aastaraamatus I”** (Toronto, 1988) J. Ümariku mahukas/sisutihed kirjutis *“Jaan Metsa kirjad Theodor Poolile”*.

Siin nimetatud **“Vabade Eestlaste Põllumajandusliidu aastaraamatud”** (XV ja XVI) on antud Tartu Ülikooli raamatukogu fondi.

On tähelepanu vääriv, et Jaak Ümariku käsikirjad jõudsid tema emigratsioonis olevate kolleegide/sõprade kätte, kes need jäädvustasid trükkis (1976, 1978, 1988), olles nii tänapäeval ka meile kättesaadavaks. Kasutame neid käesoleva kirjutise järgnevates osades, ka mõningaid lõike tema sõnastuses.

## Rockefelleri Fondi stipendiaadina USA-s

Kui Jaak Ümarik oli mõningad aastad töötanud agronoomilisel alal, jõudis ta arusaamisele, et ainult instituudi- või ülikooliharidusega ei suuda Eesti Vabariigi põllumajandust ning riiki asunikuseisundist vajaliku kiirusega suveräänse riigi peremeheseisundisse viia. Ta tegi põllumajandusministrile (August Kerem) 1924. aasta algul ettepaneku leida meie saadiku Ants Piibu kaudu võimalus USA põllumajandusega tutvumiseks ning oma teadmiste täiendamiseks mõne põhjapoolse osariigi ülikoolis. Ümarik taotles enda õppereisiks ja õppimisaja vältel USA-s elamiseks *International Education Board*'i (Rockefelleri sihtasutuse) stipendiumi määramist.

J. Ümarik tegi ministrile ettepaneku, et ka Jõgeva Sordikasvanduse juhataja Mihkel Pill saaks võimaluse teadmiste ja oskuste täiendamiseks USA-s sordiaretuse ja seemnekasvatuse alal.

Taotlused täitusid soovide kohaselt. Saadik A. Piip oli nendele mõlemale muretsenud nõusoleku õppimiseks ja töötamiseks New Yorgi osariigi Cornelli Ülikoolis ning sealses põllumajanduse kolledžis ja katsejaamas. Saades Rockefelleri Fondi stipendiumid, oli tagatud USA-s viibimise (elamise) ja reisikulude katmine. Eesti Vabariigi aastapäeval 24. veebruaril 1925 jõudsid J. Ümarik ja M. Pill viiepäevase laevareisi järel USA-sse.

Peatselt said Rockefelleri Fondi stipendiumid USA-sse ka Anton Nõmmik ja Alma Martin, kes mõlemad omandasid USA-s ka *M. Sc.* (Master of Science) teadusliku kraadi. Berliinis õppis Rockefelleri Fondi stipendiumiga Jaan Mets, Jõgeva Sordikasvanduse heintaimede osakonna juhataja, ja Šveitsis Elmar Lepik, pärastine Tartu Ülikooli taimehaiguste instituudi ja katsejaama juhataja. A. Martin töötas Eestis olles Kehtna Kõrgema Kodumajanduskooli õpetajana ja hiljem (alates 1936. a.) Haridusministeeriumi kodumajanduskoolide nõunikuna. Põgenikuna (1944) töötas A. Martin alates 1949. aastast USA-s *Guilford College*'s Põhja-Carolinas kodumajanduse professorina ning dieteetikuna (18 aastat) kuni oma surmani.

J. Ümariku ja M. Pilli tegevus stipendiaadina USA-s kulges nende huvide kohaselt erinevates valdkondades. Seepärast kohtusid nad seal harva.

Järgnevalt püüame edasi anda J. Ümariku meenutusi USA-s viibimise ajast (1925), esitades valikuliselt lõike tema kirjutisest "**Mälestusi õppereisist USA-sse viiskümmend aastat tagasi**" (1976), jäädes avaldatud kirjapildi (-vormi) juurde. Käesoleval ajal on jäänud kirjutises esitatud meenutuslõigud meile koguni kolmveerandi sajandi kaugusele. Ometi on need huvipakkuvad.

*Cornelli Ülikooli põllumajandusteaduskonnas (kolledžis) õppisin põllumajanduslike ainete õpetamise metoodikat ning väljaspool kooli (farmeritele ja maanoortele) kutsehariduse levitamist ning nõuandetöö metoodikat. Tutvusin õppetööga kolledžis, samuti õppe- ja käsiraamatute ning õppevahendite kasutamisega. Õppetöö edukuse peamiseks põhjuseks Ameerika kolledžis ja põllutöökoolis tuleb pidada (erinevalt Euroopast) õpetamise meetodit, mis vähendab õpilase töökoormust ligi poole võrra. Kuid samavõrra suurendab see meetod professori ja õpetaja koormust, kellel tuleb lisaks loengule või suulisele ettekandele otsida ja ette valmistada ajakirjadest ja käsiraamatutest materjal ning see paljundatult kursuse või klassi kuulajatele välja jagada. Omanud teadmiste kontrolliks on testid ja lühikeksamid semestri kestel, mis annab kiire ülevaate õppetöö edukusest ja samuti materjali õppejõule enesekriitikaks. Kuid samavõrra sunnib see üliõpilasi pidevale tööle ning teeb tarbetuks eksamielse meeletu tuupimise.*

*Peatudes mõned päevad Cornelli Ülikoolist eraldi asuvas Geneva katsejaamas, tutvusin põldkatsete korraldamise metoodikaga taimekasvatuse ja aianduse alal.*

*Viibisin ka USA Detroiti linnas, kus asuvad Henry Fordi auto- ja traktoritehased. Teejuhiks olev tehase insener viis mind sinna, kus jooksva lindil valmistati meilegi tol ajal tuntud Fordi traktoreid ja autosid. Küllaltki aeglaselt liikaval lindil, kus töölised igapäev omaette masina kerele lisasid valmisosi aina juurde, kuni auto või traktor valmis. Lõpupunktis sai masin elektrisüüte, juht hüppas sadulasse ning juhtis valmis auto 500 meetrit eemal asuvasse lattu. Masin, mis tõrkus liikumast, või jäi teele seisma, viidi slepis profülaktikaosakonda. Olgu taevas siis armuline sellele töölisele, kelle hooletuse tõttu mõni kruvi või masinaosa puudu leiti olevat, sest tehase väravate taga ootas järjekorras kümneid tehasesse tööle soovijaid. Tehase sööklas said töölised 1/25–1/30 osaga oma päevapalgast maitvalt valmistatud toitu lõuna- või õhtusöögiks.*

*Iowa Ülikoolis võtsin osa ligi poolteist kuud kestnud suvisemestrist, mis seal igal suvel korraldati suvehpuhkust kasutada soovivatele õpetajatele, agronoomidele, katse- ja uurimisasutuste töötajatele. See andis võimaluse taotleda magistri teaduslikku kraadi või lihtsalt oma teadmisi täiendada teaduse uute saavutustega põllumajanduses, loodusteaduses, filosoofias jt. aladel.*

*Iowa Ülikoolis elasin üliõpilaste internaadis, kus tutvusin nende elamistingimustega. Loomulikuna paistis silma, et üliõpilased aitasid ennast ise. Kellel stuudiumiks raha puudus, töötasid õppetööst vabad tunnid kolledži ruumide koristajatena, samuti üliõpilaste sööklas või ühisruumide hooldajatena. Sissetulekud kasutati elamiskulude katmiseks kolledžis, s.o. voodikoha hankimiseks internaadis ja toilitustamiseks.*

*Õppetööga Iowa Ülikooli suvisemestril lõpetasin statsionaarse studeerimise. Plaanis olnud õppeülesannetest jäi veel tutvuda maanoorte liikumise organisatsiooni ja tegevusega põllu- ja kodumajanduses ning seal saavutatud tulemustega. Selle plaani täitmiseks sõitsin Wisconsin ja Minnesota osariikid, kus kliimaolud meile kõige lähemad ning kus farmeritest kõige suurem protsent skandinaavia, saksa, poola ja leedu päritoluga, kes just siia olid peatuma jäänud ning endile farmid ostnud või rentinud. Ka oli nendes osariikides piimakarjapidamine koos seakasvatusega peanisi tootmisharusid, mis meilgi. Põllutaimedest külvati samu kultuure, mis meilegi, lisaks nendele veel maisi silotaimena, heintaimedest lutserni ja valget mesikat loomasöödaks ning haljasväetiseks. Nende koduloomade ja söödataimedega tegelesid ka maanoorte klubide liikmed oma kodufarmides.*

*Reisin Minnesota pealinna, õieti kaksikliinna Minneapolis-St. Pauli, kus asusid osariigi ülikooli põllu- ja kodumajanduse kolledžid ning ühiskondliku agronoomia ja maanoorte klubide tegevust juhtiv keskus. Kolledžis koostatud reisikava kohaselt tegime õppereise koolidesse, katseasutustesse ning jaoskonna-agronoomide juurde nende töökohas ning tutvusime eriti maanoorte klubide liikmete tööga nende kodudes. Reisil kujunes meiega koos sõitmas päris killavoor, kuni kümmekond autot karavanis: agronoom, õpetaja ja farmerid, kes olid huvita-*

*tud naabrite viljakasvust või loomakarjast, oma poja või tütre klubikaaslaste või siis nende kooliklassikaaslaste tööde ja õppeprojektide ülevaatusel.*

*Peatusime maanoorte laagripäevadel Redwood Fall'i maakonnas looduslikult ilusas kohas jõe ja järve vahelisel maa-alal. Sinna olid ümbruskonna noorte maatulundusklubide liikmed 3–4 päevaks suvelaagrisse kokku tulnud. Siin pakuti neile õpetust talutöodes, eriti nendel aladel, millistes klubi liikmetel olid oma klubi tööprojektid. Tõsine töö vaheldus isetegevusega laulu, mängu ja spordi aladel, võistlustega klubidevahelistes üritustes ning õhtu lõppes lõkketuledega ja ilutulestikuga.*

*Agronoomina olin huvitatud, kuidas elab ja töötab Ameerikas agronoom. Esimese üllatusena leidsin, et agronoomi tööd ja tegevust juhib kolledži nõuandeosakond ning oli seega igasugustest poliitilistest mõjutustest vaba. Nõuandeosakonnal olid suured ja tähtsad ülesanded täita: farmerite juhtimine kõige laiemas mõttes, valida ja ette valmistada eesrindlike ja edumeelsete farmerite seast omale abilisi, kohalikke juhte-liidreid, õpetada ja olla abiks farmerile tulutoova farmi organiseerimisel, kursustel ja individuaalselt õpetada agrotehnikat, saaduste turustamist niihästi farmeritele kui maanoortele, organiseerida kohalikke farmereid ühiseks tegutsemiseks ühistegelisel teel.*

*Agronoomilt nõuti kõrgemat haridust ja rahvajuhi (liidri) omadusi ning põllumajanduslikke huvisid, nagu kooliõpetajalt nõutakse pedagoogilisi huvisid.*

*Mida osavam oli agronoom oma töös, seda rohkem oli ta järele nõudmist ja mida rohkem ta oma töös korda saatis, seda suuremaks kasvas töö, seda rohkem lasus tema õlgadel ja seda rohkem otsiti temalt abi ja juhatus. Seepärast isegi noored ja tugevad kannatasid välja harva üle 4–5 aasta, mis oligi tol ajal keskmiseks agronoomi karjääri kestuseks nõuandjana. Ametit vahetanud agronoomid siirdusid tegelikeks farmeriteks või siis agronoomi tööalal kõrgemale ametikohale, tihti ülikooli õppejõuks või nõuandetöö administratsiooni ja osariigi eriteadlasteks. Töökoht leiti ka kergema töö ja kõrgema töötasuga kooperatiivides ja eraettevõtetes nagu pangad ja ärid.*

**Jaak Ümarik meenutab tänutundes Rockefelleri Fondi juhatus.** Täiendavalt temale määratud 6-kuulisele stipendiumile lisati veel ühe kuu stipendium, et ta võiks koduteel Norras ja Rootsis tutvuda nende riikide põllu- ja kodumajanduslike kutsekoolide ja katseasutustega. Veel määrati J. Ümarikule nn. kaheksanda kuu preemia õppe- ja käsiraamatute hankimiseks teel kodumaale.

## Põllumajanduslikud katsejaamad

Vanemaaegsed põllumajanduslikud katsejaamad Eestis, mis peamiselt tegutsesid kontrolljaamadena või laboratooriumidena, olid ellu kutsutud valdavalt suurmaapidajate – Liivimaa Üldkasuliku Ökonoomilise Sotsieteedi (1792) ja Eestimaa Põllumajanduse Seltsi (1839) poolt. Tartu Veterinaaria Instituudi Bakterioloogiajaama (1887) juurde asutati Karl Happichi organiseerimisel piimandus-bakterioloogia laboratoorium (1900) ja Baltimaade Sooparanduse Selts (1908) asutas Tooma Sooparanduse Katsejaama (1910). Ka asutati Kehra Sordikasvandus (1912).

Talupidajate organisatsioonidest alustas Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi (1870) juures Aleksander Eisenschmidt ja Mihkel Pilli organiseerimisel tegevust Seemnevilja Toimikond (1912) teravilja ja lina sordikasvanduse (-aretuse) alal. Põllumeesteselts ostis Tartu lähedalt Vahi talu seal põllumajandusliku katsejaama ja -kooli asutamiseks. Ürituse teostus nurjus puhkenud Esimese maailmasõja tõttu.

Iseseisvas Eestis toimus 5. detsembril 1920. aastal Põllutöoministeeriumis koosolek põllumajandusliku katseasjanduse korraldamise sihtjoonte (ülesannete) määramiseks. Koosolekut juhatas minister Theodor Pool, osa võtsid ministeeriumi, Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonna, Tooma Sookatsejaama ja tegevust alustanud Jõgeva Sordikasvanduse esindajad. Peaettekande põllumajandusliku katseasjanduse kohta esitas J. Ümarik. Vastavasisulised referaadid pidasid Tartu Ülikooli õppejõud Kaarlo Teräsvuori, Jaan Mägi, Kaarel Leius (a-ni 1938 Karl Zolk), Aleksander Luksepp ja Andres Mathiesen ning Mihkel Pill ja Eduard Erlich.

Koosolekul otsustati lisaks Jõgeva Sordikasvandusele ja Tooma Sookatsejaamale esimeses järjekorras asutada Tartu Ülikooli juures taimekasvatuse, taimekaitse ja loomakasvatuse katsejaamad.

Katsejaamade võrgu kindlaks määramine ja tarviliste maa-alade eraldamine katsejaamadele oli rutulise iseloomuga, sest maareformi teostamine oli niikaugele jõudnud, et suurem osa mõisatest juba tükeldatud ja asunikkudele välja antud ning nii mitmedki katsejaamade asukohtadeks sündsad maa-alad likvideeritud. Tuli ainult veel arvesse võtta need suurmaapidamised, mis asutiste käes rendil või põllutöökoolide asukohtadena reserveeritud.

7. aprillil 1923. aastal Põllutöoministeeriumis peetud katseasjanduse tegelaste nõupidamisel võeti vastu otsus katseasjanduse organisatsioonilise struktuuri kohta. Moodustati **Katseasjanduse Nõukogu** ja selle tegevorganid Katseasjanduse Büroo ning Katseasjanduse Nõukogu seksioonid. Määritleti kõigi üksuste ülesanded ja vastutus. Katseasjanduse Nõukogusse kuulusid ministeeriumi, ülikooli ja ühiskondlike organisatsioonide ning katseasutuste esindajad. Nõukogu koostas iga-aastased katseasjanduse ja katsete kavad.

Kujunes süsteem, milles Põllutöoministeeriumile alluvad põllumajanduslikud katsejaamad ja katseasjandus, mis on antud Põllumajanduse Peavalitsuse juhtida, kus katseasjanduse tegelikuks korraldajaks on katseas-

anduse nõunik, kusjuures see amet on ühendatud põllu- ja (maatüübiliste) kodumajanduskoolide nõuniku ametiga. Niinimetatud topeelnõunikuna töötas Jaak Ümarik.

1927. aastal otsustati hakata välja andma "Katseasjanduse nõukogu toimetusi" vihkudena, kus leiavad mahutamist põhjalikumad ja suuremad katsejaamade tööde tulemused, kuna väiksemad aruanded tulevad avaldamisele ajakirjas "Agronoomia". Käsikirjade toimetamine toimus Katseasjanduse Büros.

### Põllumajanduslikud katsejaamad 1. jaanuaril 1929. aastal.

Riigi Põllutöö Katsejaam Kuusikul,

Eesti Sordiparanduse Seltsi sordiparanduse katsejaam "Jõgeva Sordikasvandus",

Eestimaa Sooparanduse Seltsi Sooparanduse Katsejaam Toomal,

Tartu Ülikooli põllumajanduslike asutustena Raadil: agrikultuurkeemia, aianduse, entomoloogia, zootehnika, taimebioloogia ja taimehaiguste katsejaam,

Riigi Seemne Kontrolljaam Tallinnas,

Piimasaaduste väljaveo kontrolljaama keemia- ja bakterioloogialaboratoorium Tallinnas.

J. Ümariku nõudel (*USA kogemustel* – M.K.) seati **ülesandeks katsejaamade lähendamise agronoomilise nõuande personalile** või õigemini, et katsejaamade personal hoolitseks, kuidas katsete tulemused paremini ja kiiremini saaksid edasi antud põllupidajale. Selles suunas arenes edasine tegevus **koos põllumajandusliku nõuandevõrgu kujundamisega**.

Viisteist aastat põllumajanduslikku katseasjandust ja katsejaamade tegevust juhtinud/koordineerinud struktuuriüksused reformiti 1938. aastal. Riigihoidja (K. Päts) dekreediga kehtestati "Põllumajandusliku uurimise ja katseasjanduse korraldamise seadus" (RT 1938, nr. 35). Selle alusel alustas 23. septembril 1938. aastal uue organina Põllutööministeeriumi juures tegevust **Põllumajandusliku Uurimise ja Katseasjanduse Komitee**. Põllutööminister Artur Tupits märgib oma kõnes, et loodud komitee on põllumajandusliku katseasjanduse keskus, kelle tähtsamaks ülesandeks on riigis põllumajandustoodangu tõstmine.

**Komitee juhatusse valiti:** J. Ümarik – esimees, J. Mägi – abiesimees, F. Sööt – sekretär. Abiesimehe asemik – M. Pill, sekretäri asemik – A. Kivimäe (a-ni 1934 Steinberg). **Moodustati komitee kuus (esialgu) sektsiooni:**

1. põllumajanduse ratsionaliseerimine ja mehhaniseerimine, mis on ühtlasi ka üldsektsioon (juhataja T. Kint).
2. taimekasvatuse (N. Rootsi),
3. loomakasvatuse (J. Mägi; 1940. a. – Th. Pool),
4. piimanduse (M. Järvik, a-ni 1935 M. Gross),
5. aianduse ja mesinduse (A. Mätlik),
6. kalanduse (A. Määr).

Sektsioonide töös osalemiseks kutsutati vastavate erialade silmapaistvaid asjatundjaid ja põllumehi. Komitee teaduslikuks sekretäriks sai H. Kotkas, kuid alates 1. jaanuarist 1940. a. E. Järvesoo.

### Põllumajanduslikud katsejaamad ja uurimisasutused 1939. aastal.

#### **I. Riiklikud** ("Agronoomia", 1940, nr. 4)

1. Riigi Põllumajanduslik Uurimis- ja Katseinstituut Kuusikul (juhataja N. Ruubel)
2. Sordiarutus- ja Katseinstituut Jõgeva Sordikasvandus (M. Pill):
  - teraviljade osakond (M. Pill)
  - kartuli-, juur- ja kaunviljade osakond (J. Aamisepp)
  - heintaimede osakond (J. Mets)
  - kiud- ja õlitaimede osakond (Art. Miljan)
  - aianduse osakond (R. Tamm)
3. Tooma Soourimis- ja Katseinstituut Toomal (L. Rinne)
4. Riigi Seakasvatuse-katsejaam Kuremaal (L. Voltri)
5. Piimainstituudi Piimanduskatsejaam Õisus (N. King)
6. Riiklik Hobusekasvandus Toris (M. Ilmjärv)
7. Taimekaitse ja Seemnekontrolli Amet Tallinnas (A. Ratt)

#### **II. Tartu Ülikool** ("Agronoomia", 1939, nr. 6)

##### **A. Katsejaamad Raadil**

1. Taimekasvatuse-katsejaam (N. Rootsi)
2. Loomakasvatuse-katsejaam (J. Mägi)
3. Agrikultuurkeemia-katsejaam (A. Nõmmik)
4. Rakenduszoologia-katsejaam (K. Leius)

5. Taimehaiguste-katsejaam (E. Lepik)
  6. Väikelooma- ja Linnukasvatuse Katsejaam (E. Liik)
  7. Aiandus- ja Mesinduskatsejaam (A. Mätlik)
- B. Instituudid** (end. kabinetide ümbernimetamised)
1. Taimekasvatuse Instituut (N. Roots)
  2. Loomakasvatuse Instituut (J. Mägi)
  3. Mullateaduse ja Agrikultuurkeemia Instituut (A. Nõmmik)
  4. Piimanduse Instituut (M. Järvik)
  5. Rakenduszoologia Instituut (K. Leius)
  6. Põllumajanduslike Riistade ja Masinate Instituut (A. Luksepp)
  7. Agraarökonomia Instituut (P. Kõpp)
  8. Maaparanduse ja Sookultuuri Instituut (L. Rinne)
  9. Väikelooma- ja Linnukasvatuse Instituut (E. Liik)
  10. Taimehaiguste Instituut (E. Lepik)
  11. Hobusekasvatuse kabinet (K. Taagepera)
- C. Laboratoorium**
1. Ehitusõpetuse laboratoorium (P. Mielberg)

**Täiendusi:**

- Kehtna Kontrollkanala
- Põllumajanduslike masinade ja riistu hakati hindama 1937. aastal (Kuusiku, Tooma, riigimõisad)
- Põllumajanduse katseasjanduse teadustöö kohad olid:
  - Piistaoja talu (Th. Pool)
  - Sangaste mõis (F. Berg)
  - Tõlla talu (H. Meltsas)

**Põllumajanduslikud kutsekoolid**

Varemaaegses kirjapildis levinud märksõna *põllumajanduslikud koolid* all mõistetakse mitmetüübilisi põllutöö- (põllundus-) koole ja maatüübilisi kodumajanduskoole koondtähenäendusega. Mitmed eritüübilised põllutöökoolid olid nii poeg- kui ka tütarlastele segakoolid, kodumajanduskoolides õppisid ainult tütarlapsed.

Eesti esimese rahvusliku ärkamise aja liikumise vaimustuses (1869–1883) kogutud rahva raha (102 000 kuldrubla) eest taotletud emakeelse kõrgemat tüüpi (u. kreiskooli õppekavaga) kooli rajamise asemel venestamise tingimustes (alates 1888) asutatud vene õppekeelega Eesti Aleksandrikool Kaarlimõisas suleti 1905. aasta revolutsiooni keerises jaanuaris 1906. Selle järgselt lubas Vene Põllutööministeerium 1907. aastal korraldada Kaarlimõisas 3-kuulised vene õppekeelega põllumajanduslikud kursused, mis jätkusid 1909. aastal Viljandimaal Kõo mõisas. 1914. aastal saadi luba avada Kõo mõisas vene õppekeelega Eesti Aleksandri Kõrgemajärguline Alampõllutöökool. 1917. aastal lubas valitsus korraldada õppetööd eesti keeles.

1919. aastal muudeti kool Eesti Aleksandri Põllutöökeskkooliks, mis 1920. aastal viidi Olustvere mõisa ja nimetati Eesti Aleksandri Olustvere Põllutöökeskkooliks.

Enne 1920. aastat alustas tegevust ka Eesti Põllumeeste Keskseltsi Põhja-Eesti Põllutöökeskkool Tallinnas (1919), hilisema asukohaga Jäneda mõisas – Jäneda Põllutöökeskkool.

Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi põllumajanduslike kursuste (alates 1908; 6-kuulised) ebaregulaarse korraldamise järgselt hakkas Vahil tegutsema Vahi 2-aastane põllutöökool (1919). Võrus asutatud Põllumeeste Talvekool (1915) tegutses vaheaegadega, millest kujunes 2-aastane põllutöökool asukohaga Väimela mõisas (1920).

Varemaaegselt tegutsesid kaks maaelu valdkonna nais- (tütarlaste-) kutseõppeasutust. Pärnumaal Vana-Karistes Liplapi talus töötas proua Marie Sapase (1875–1950) Liplapi Aiatöö- ja Majapidamiskool, kus esialgu (1911–1918) korraldati tütarlastele kursusi, hiljem (1919–1927) tegutses Liplapi õppeasutus koolina. Tartu lähedal Sähkapuu talus oli proua Mari Raamoti (1872–1966) Sähkapuu Põllutöö- ja Majapidamiskool (1911–1918).

Põllumajandusliku kutsehariduse kujundamisel oli aluseks vabariigi valitsuse 23. mai 1924. a. otsus **põllutöö- ja kodumajanduskoolide võrgu kujundamise kohta lähema veerandaastasaja kohta**. Eesti maaelus kavandati 44 põllutöö- ja 31 majapidamise (kodomajanduse) kooli. Selline maakondades paiknevate koolide arv pidi tagama edasise eesmärgi – **igas talus olgu vastava kutsehariduse omandanud peremees ja perenaine**. Sellisest, Jaak Ümariku poolt koostatud algkavast lähtuti edaspidi põllumajanduslike koolide rajamisel, nende tüüpide ja õppekavade kujundamisel.

5. jaanuaril 1928. aastal korraldas Põllutöökoolide Õpetajate Selts Tallinnas kutsehariduse päeva. Referaadid olid põllumajanduskoolide seisukorrast ja väljavaadetest lähemas tulevikus, põllumajandusliku kutsehariduse põhijoontest, põllumajanduskoolide agronoomilise abi andmisest, põllumajanduskoolide alluvusest, põllumajanduskoolide õpetajate kandidaatide pedagoogilisest ettevalmistusest Tartu Ülikoolis.

Kutsehariduse päeval vastuvõetud resolutsioonist (17 punkti) esitame K. Liidaku referaadi "**Põllumajanduskoolide alluvuse küsimus**" puhul järgmise lõigu: "*Põllumajanduslik kutseharidus on lahutamatu osa üldi-*

sest põllumajanduse arendamistööst ja seda peab juhtima ühes põllumajandusliku katseasjandusega, muu uurimistööga ja agronoomilise nõuandega meie põllumajanduse kiire ning plaanikindla arenemise huvides, koos ühestainsast korraldavast keskkohast Põllutööministeeriumi Põllumajanduse Peavalitsusest. Igasugune lahutamine raskendaks põllumajanduslike koolide elule lähendamist ja desorganiseeriks põllumajanduse arendamist."

Vajaliku/soovitud põllumajandusliku hariduse saamist takistas kooliõpetajate tagasihoidlik pedagoogiline tase ja õpetatava eriala ebapiisav tundmine. Kuni 1. oktoobrini 1928 oli Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonna agronoomina (diplomiga) lõpetanud ainult 52 isikut (1939. aastani 267). Tagajärg oli see, et koolide avamisega pidi olema tagasihoidlik ja õpetajateks tuli valida kõrgema haridusega isikuid.

Õpetajate vajaliku kvalifikatsiooni taseme tõstmiseks pidas Põllutööministeerium vajalikuks, et õpetajateks kinnitamine sünnib pärast 2 aastast proovitööd koolis ning täiendavate kursuste läbikuulamist pedagoogilistes ainetes ja oma eriainetes. Aastatel 1923–1926 korraldati koolide õpetajatele mitmeid kursusi teadmiste täiendamiseks.

J. Ümariku kujutluses oli põllumajanduslike koolide ülesandeks ka õppetööst vabal ajal töötada ühiskondliku agronoomia alal ja katsete koordineerimisel, koolijuhatajal veel peale selle koolitalu-majapidamist juhtida. Kooli ja selle majapidamise seost näeb J. Ümarik järgmisena: "**Kool ja koolimajapidamine tuleb muuta agrikultuuriliseks keskkohaks kooli asukohas, kuna õpetajad moodustaksid agronoomilise nõuande büroo, kust ümbruskonna põllupidajad tasuta saavad nõu ja juhatus** oma talu organiseerimiseks ning juhtimiseks." Selles suunas asus tegevusse enamik põllutöökoole ja mitmed kodumajanduskoolid.

3. märtsil 1931. aastal võeti Riigikogus vastu "**Põllumajandusliku kutsehariduse korraldamise seadus**" (RT 1931, nr. 24). Seaduse alusel liigitatakse põllumajanduslikud kutsekoolid järgmiselt: 1) üldised, 2) erialased ja 3) kodumajanduslikud. Liigitatud koolid jagunevad omakorda õpetatavate erialade järgi. Seadus määratleb koolide ülesanded ja vastutuse.

J. Ümariku juhtivat osa põllumajanduslike koolide õppetegevuse kujundamisel mõistame tema enda järgmises meenutusloigus (1978):

"Kui USA-õppereisilt tagasi tulin, olin juba 35-aastane. Asusin täie energiaga oma tööd jätkama põllumeestele kutsehariduse korraldamisel. Loodi jõukohane kutsekoolide võrk, pandi maksma minu poolt koostatud uued õppekavad, kus fikseeriti uus suund õppetöö sihtides: anda koolis harmoonilist ja igakülgselt teoreetilist ja praktilist haridust, mis oli tol ajal vajalik talu juhtimiseks kaasaegse põllumajandusteaduse ja praktika saavutamise tasemel talus esinevate tööde harudes... Täiustati juba kehtivate koolide tööd ning avati uued ühe- ja kaheaastased põllutöökoolid peremeeste ja kutsetöölise ettevalmistamiseks, erikoole tehnikutele ja kvalifitseeritud töötajatele, nagu karjakontroll-assistentidele, karjatalitajatele, meieritele, aednikele või sooharijatele, melioraatoritele. Kodumajanduskoolidele lisaks avati kõrgem kodumajanduskool õpetajatele ja instruktoritele, kodumajanduse keskkool ning üheaastase kursusega koole perenaistele ja perenaiste abilistele.

Õpilastele praktiliseks õpetamiseks väljaspool kooli loodi harjutustalude võrk, kuhu lähetati põllutöö- ja erikoollide õpilasi suvepraktikale. Põllutöökeskkoolide õpilasi lähetati eeskätt välismaale nagu Soome, Rootsi, Taani või Saksamaale suviste põllutööde sesooniks...

Erilist rõhku pandi õppetööl, nii klassis kui ka praktiliselt, majanduslikule küljele, õpetati õpilasi majanduslikult mõtlema ja tegutsema, oma tulevases töös säästma aja- ja töökulu, et sellega alandada toodangu omahinda."

### Maatüübilised põllumajanduslikud kutsekoolid 1938/1939. õppeaastal ("Agronoomia", 1939, nr. 6 ja 9)

#### A. Põllunduslikud koolid

##### a) põllutöökoolid

###### 1-aastased

1. Pürksi (1921)
2. Kehra (Keila 1928)
3. Petseri (1928)
4. Putkaste (1934)
5. Penijõe (1935)

###### 2-aastased

1. Vahi (1918)
2. Polli (1919)
3. Kõljala (1919)
4. Arkna (1925)
5. Väimela (1920)
6. Vigala (1920)
7. Helme (1920)
8. Avanduse (1938)

##### b) põllunduskeskkoolid

###### 3-aastased

1. Eesti Aleksandri Olustvere Põllumajanduskeskkool (1914; 1919)
2. Jäneda Põllunduskeskkool (1918)

#### B. Aianduslikud koolid

###### 1-aastased

1. Polli (1929)
2. Arkna (1936)

###### 2-aastased

1. Vahi (1927)
2. Vigala (1932)
3. Polli (1934)
4. Ravila (1936)

###### aianduskeskkoolid; 3-aastased

1. Rápina (1935)
2. Türi (1936)

**C. Põllumajanduserikoolid**

Tooma Sookultuuri- ja Maaparanduskool (1928)

2 a. tööjuhatajate koolid: Vaeküla (1930), Vodja (1935)

1 a. karjatalitajate koolid: Purila (1925), Väimela (1927), Vaeküla (1937), Õisu (1938)

2 a. kontrollassistendite koolid: Kuremaa (1921), Kuusiku (1926)

2 a. piimanduskool: Õisu (1920)

2 a. metsanduskool: Voltveti (1925)

**D. Põllumajanduseriklassid (-kursused)**

1 a. maaparandusmeistrite eriklass: Tooma (1930)

1 a. koorejaama juhatajate eriklass: Õisu (1930)

2 a. juustumeistrite eriklass: Õisu (1936)

1 a. metsavahtide eriklass: Voltveti (1931)

2 a. piiritusmeistrite eriklass: Jäneda (1933)

**E. Kodumajanduslikud koolid**

a) 1-aastased

kodumajanduskoolid

1. Saku (1923)
2. Vasula (1924)
3. Mõdriku (1927)
4. Vana-Antsla (1928)
5. Säreveere (1929)
6. Karja (1928)
7. Orgita (1928)

b) 3-aastased

kodunduskeskkoolid

1. Kehtna (1932)
2. Helme (1934)
3. Ambla (1936)
4. Oru (1938)

c) 3-aastane kõrgem

kodumajanduskool

1. Kehtna (1932)

**F. Kodumajanduseriklassid**

1 a. kodumajanduseriklass: Polli

1 a. koduabilise eriklassid: Saku, Karja, Vasula

1 a. kõrgema astme kodunduseriklass: Kehtna

**Täiendus:**

- Vabariigi esimese iseseisvuse lõpuperioodil võeti toetav seisukoht maal rahvakoolide avamise kohta. Näiteks Vastselliina Põllumajanduslik Rahvakool oli kavandatud (1939. a.) kaheaastasena, à 25 õppepäeva, à 2 päeva. Vastuvõtmine üle aasta.
- Rahvaülikoolid: Harjumaa Rahvaülikool Ravilas, Virumaa Rahvaülikool Kundas

Eesti Vabariigis oli kuni 1938/39. kooliaastani (*incl.*) põllumajanduslike kutsekoolide lõpetanuid 10 528.

Nendest oli lõpetanud:

1- ja 2-aastase põllutöökooli	3536
põllunduskeskkooli	785
aianduskooli (1, 2 ja 4 a.)	449
põllumajanduserikooli	2735
kodumajanduskooli ja -eriklassi	2439
kodumajanduskeskkooli	218
kõrgema astme kodumajanduskooli ja -eriklassi	366

Põllu- ja kodumajanduslike koolide lõpetanud kuulusid (soovi kohaselt) ühisorganisatsiooni – Eesti Põllu- ja Kodumajanduslike Kutsekoolide Lõpetanute Seltsi.

\*

**Jaak Ümarik tutvus USA-s lähemalt maanoorte organisatsioonidega.** Ta vaimustus nendes kujunenud olukorrast ning asus kodumaal maanoorte tegevust organiseerima. Järgnev J. Ümariku lühimeenusus (1978).

*“Maatulundusklubide organiseerimist maanoortele, kes pärast algkooli lõpetamist ei pääsenud kutse-ega keskkooli, loen tähtsaks tegevusalaks väljaspool oma ametalast tööd Põllutööministeeriumis. Olen selle uudse maanoorte ühiskondliku organiseerimise vormi algataja ja propageerija 1926. a. saadik ja nende klubide vaimseks juhiks järgneva aastakümne jooksul ... Maanoorte organiseerimine leidis algperioodil soodsa vastu-*



võtu põllutöökoolide õppejõudude ja õpilaste keskel. Nende abiga ja ettevõttel maatulundusklubide organiseerimine levis koolide naabervaldades, kus klubide liikmete koosolekul või taludes kohapeal kooliõpetajad kui ka endised lõpetajad enne töö algust põllul või laudas andsid neile tööõpetust. Nii loodi esimesed klubid, kes töötasid põhikirja alusel: iga klubi liige oma isatalus, tema poolt valitud ettevõtte või projekti läbiviimiseks, nagu 2–3 peekonsea või tõuaise või 10–20 tõukana üleskasvatamisel. Samuti valiti klubi liikmete poolt ettevõtmised taimekasvatusest, heinaseemnete, sordikartulite kasvatamise aladelt, mis senini kodutalus olid söödis. Klubi liige koostas omavalitud ühe või mitme projekti tööplaani, pidas arvet tehtud töötundide ja kulude kohta, samuti sissetuleku (saagi või toodangu) realiseerimisest ... Peatähtsus seisis selles, et maanoored õppisid iseseisvalt töötama ja majanduslikult mõtlema ... Klubi põhimõtted võtsid omaks ka teised maanoorte organisatsioonid ja klubide järglane Põllutöökoja poolt loodud "Ülemaaline Maanoorte Ühendus", kelle liikmete ja kohalikkude ühingute töökavas oli majanduslik tegevus, õpperingid ja võistlused tähtsal kohal."

Eesti Vabariigis tegutses maanoorte organisatsioonina Ülemaaline Maanoorte Ühendus (ÜMÜ). Selle koosseisu kuulusid iseseisvad maanoorte ringid ja klubid ning põllumeeste ja maanaiste seltside noorteosakonnad. Maanoorte organisatsioonide töö korraldamine oli Põllutöökoja (alates 1932) ülesanne maanoorte sekretariaadi kaudu. 1939. aastal tegutses 451 maanoorte ringi kokku 14 780 liikmega. Maanoorte ringe oli kõikjal üle maa, ka vabariigi ääremail. Maakondades töötasid maanoorte instruktorid.

19  
Ra  
ka  
Ra  
ka

ra  
ka  
Br  
"H  
se  
va  
ka  
to  
pr  
ök  
19  
19  
fil  
te

Ee  
ja  
no  
du  
ni  
te  
en

m  
su  
sa  
es  
en  
m  
p  
n  
k  
t